

ЛИВАН:
ЖИВОТЪТ
ПРОДЪЛЖАВА

КАКВО СИ
МИСЛЯТ
ЖИВОТНИТЕ?

NATIONAL GEOGRAPHIC

ДА ТАНЦУВАШ ВЪРХУ ОГЪН

В РОДИНАТА НА НЕСТИНАРСТВОТО, СТРАНДЖА,
НОСИТЕЛИТЕ НА ТРАДИЦИЯТА ВЪЗРАЖДАТ ДРЕВНИЯ РИТУАЛ

WWW.NATIONALGEOGRAPHIC.BG

ISSN 1312-6571

5.49 лв.

9 771312 657558

07 >

СЪДЪРЖАНИЕ

На корицата:

Нестинарският танц с боси крака върху жарава е уникален ритуал, включен в списъка на ЮНЕСКО за нематериалното културно наследство от 2009 г.

СНИМКА: АЛЕКСАНДЪР ИВАНОВ

СТАТИИ

Танц върху огън

Нестинарството е тайнство, наследено от древни времена на езически обреди и традиции през късния тракийски период по нашите земи. И неговият огън няма да угасне, щом все още намира път към сърцата на тези, които могат да осъзнаят своя корен във вековете.

ТЕКСТ: АНИ МАНЕВА

СНИМКИ: АЛЕКСАНДЪР ИВАНОВ

..... стр. 26

▲ Животът продължава

След десетилетия на лошо управление и корупция Ливан е в икономическа криза – една от най-тежките в света от средата на XIX в. насам. Сякаш непреодолимите предизвикателства пред Ливан подлагат на изпитание несломимия дух на народа му.

ТЕКСТ: РАНИЯ АБУЗЕИД

СНИМКИ: РЕНА ЕФЕНДИ

..... стр. 44

Какво си мислят животните?

Преди няколко десетилетия повечето учени не смятаха, че разумът на животните си струва да бъде изучаван. Днес все повече се признава, че емоциите не са се развили само у хората.

ТЕКСТ: ЮДИДЖИТ БАТАЧАРДЖИ

..... стр. 68

ГОРЕ: Сирийски бежанец продава рози на плажа в Бейрут. Два милиона бежанци от съседна Сирия живеят в Ливан, който страда от икономическа криза от 2019 г. насам.

ТЕКСТ: **НЕЙТЪН ЛЪМП** СНИМКА: **МАРТИН ЪСБОРН**

ДОСКОРО живеях във вълиебно кътче на Сиатъл, на един хълм срещу Пюджет Саунд, заобиколен от гъсти горички от едролистен клен, изпъстрени със стари ели, кедр и смърчове. Двамата със съпруга ми Чарлс споделяхме това късче природа с изобилие от диви животни: койоти, невестулки и речни видри, елени и най-разнообразни видове птици. През последните ни няколко месеца там бяхме заплениени от продължителната вражда между една североамериканска улулица, гнездяща на един от кленовете, и ято гарвани. Независимо по кое време на деня, щом гарваните забележеха улулицата, те я заобикаляха и грачеха безспирно, налитаха ѝ и като цяло тормозеха птицата.

Беше трудно да не съжалим улулицата, която според мен просто се опитваше да си почине преди вечерния лов. Въпреки че Чарлс ми напомни, че двата вида не се спождават, продължавах да мисля колко безмилостни са тези гарвани. Какво имаха против улулицата? Дали не помнеха някаква рана, която им е нанесла? Да не би да *чувстваха* нещо по отношение на нея?

Прогресът на бихейвиористиката започва да разкрива какво мислят

животните – и да, какво *чувстват* – и това е темата на една от статиите този месец. Това е предизвикващ размисъл поглед върху ключовите открития до днес по въпроси от удоволствието и разочарованието при кучетата през приятелството при плъховете и радостта при делфините. Случило се така, че авторът Юджийм Батачарджи срещнал биолог, проучващ гарваните – братовчеди на американските гарвани край моя дом, – и е документирал как птиците се утешават взаимно. Така че не е толкова невероятно да смятам, че моите гарвани таят някаква неприязън.

Където и да отведе ума ви нашата статия, изследванията върху съзнанието при животните сигурно ще се отразят по множество начини на това как се отнасяме към земните създания в идните години.

През този месец ви предлагаме и други приковаващи вниманието статии. В една от тях ще разгледаме съвременен Ливан и предизвикателствата, пред които е изправен.

Надяваме се броят да ви хареса.

Както учени, така и хората на изкуството отдавна размишляват върху тайната какво се върти в ума на животните и какво може да означава това за връзката ни с тях. За книгата си *The Silence of Dogs in Cars* фотографът Мартин Ъсборн заснел този дог на име Алфи, композитно изображение от две снимки. Ъсборн казва, че не се наема да гадае какво може би чувстват животните на портретите му – но е „важно да ги осъзнаваме като независими създания, които без съмнение споделят нашите стракове и радости в света“.

В това съставно
изображение от
два кадъра лишките
изглеждат като златни
люспи, полегнали по
северната страна
на 17-метрови
канари, наричани от
катерачите Баба и Дядо
Пибъди, в подножието
на Сиера Невада в
Калифорния.

ФОТО
СВИДЕТЕЛСТВО

NATIONAL GEOGRAPHIC

БР. 01 (219)

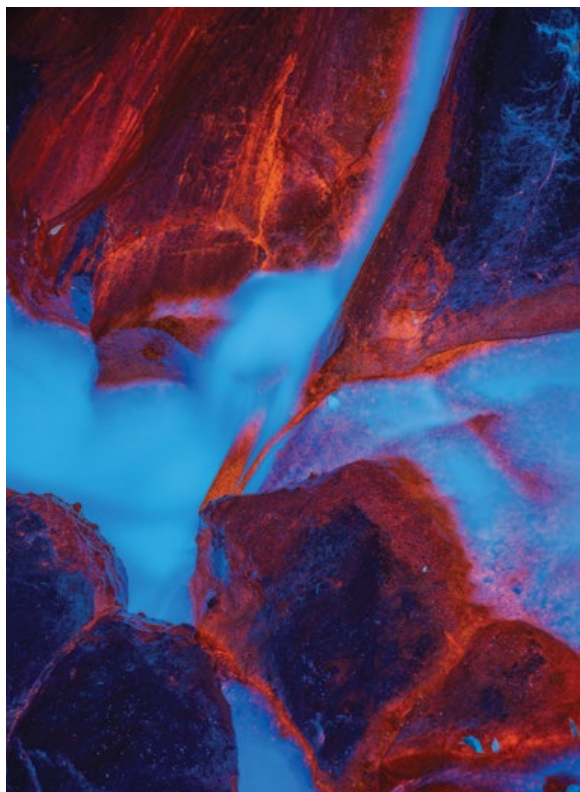
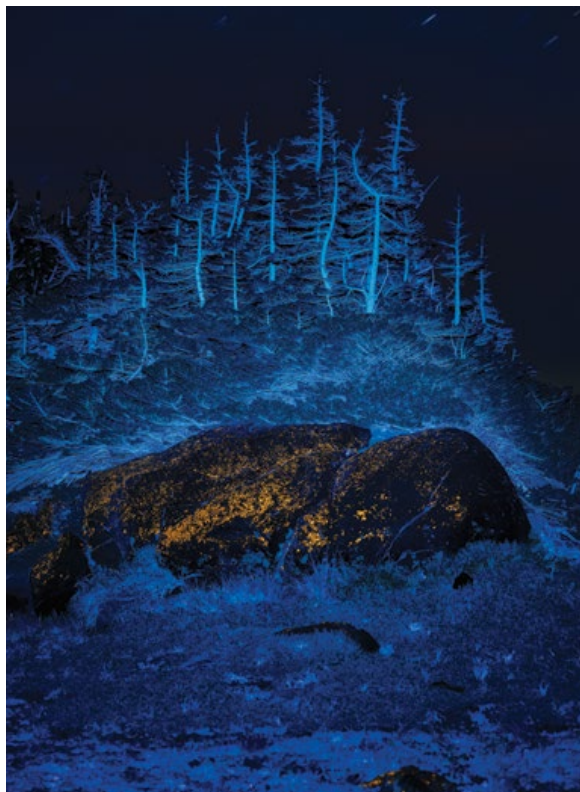

НЕЗЕМНИ ЕКСПОЗИЦИИ

ПОГЛЕД
КЪМ
ЗЕМЯТА
ОТ
ВСЕКИ
ВЪЗМОЖЕН
ЪГЪЛ

СНИМКИ:
КОУДИ КОБ

Докато работи сред непрогледната нощ на американския Запад, фотограф използва ултравиолетова светлина и разкрива неземни сцени.

В Каскадните планини ултравиолетовата светлина показва поразителни нюанси в елхите и езерните водорасли (горе вляво и вдясно) и в скалистия поток (долу вляво). Брегът на калифорнийското езеро Моно сияе зловещо (долу вдясно).

Високо в Белите планини в Калифорния мъртво борово дърво се превръща в сапфирено синьо привидение. „За място, което може да бъде толкова жестоко със силните си ветрове – казва Коб, – се почувствах късметлия, че имам перфектни условия.“

Изваяни от вятъра и водата скални формации в басейна Сан Хуан в северозападно Ню Мексико изглеждат неземни на това съставно изображение от два кадъра. „Това, което най-много ме изненада в тази снимка, е да видя колко много цвят

има в един иначе монохромен пейзаж: мека сива глина и убитокафяв пясъчник.“ Минерали и късчета вкаменено дърво са полузаровени в седимента на тази отдалечена част от пущинака Ахшислепа, флуоресциращи като лазурно море.

ПРЕДИСТОРИЯТА

ЕКСПЕРИМЕНТИРАЛ С НОВ ИЗТОЧНИК НА СВЕТИНА И ОТКРИЛ
СКРИТАТА ЛУМИНЕСЦЕНЦИЯ В КЛАСИЧЕСКИ АМЕРИКАНСКИ ПЕЙЗАЖИ

НА СВЕЧЕРЯВАНЕ след цял ден ходене и снимане по връх Рейниър в щата Вашингтон Коуди Коб се замислил дали да не се прибира. Вместо това обаче бръкнал в раницата и измъкнал едно устройство, което случайно му хрумнало да пъкне при екипировката си. Досега не бил използвал ултравиолетова светлина и решил да опита няколко кадъра за забавление. Но това, което виждал през визъора, било толкова хипнотизиращо, че накрая останал в планината до 4 часа сутринта. Като нагласявал фотоапарата на много бавна скорост на

затвора, между 30 сек и 4 мин, и размахвал светлината пред обекта, той открил „паралелен свят“, иначе недостъпен за човешкото око.

Самоуък фотограф, роден в провинциална Луизиана, Коб се влюбил в пейзажите на американския Запад, когато се преместил да работи в Сиатъл. „Никога не бях виждал толкова голямо място“ – казва той. Днес Коб се чувства у дома си сред природния простор, като прекарва седмици сам в пущинака и използва фотоапарата, за да разкрие неговите неземни аспекти. —**КАТРИН ДЗУКЪРМАН**

Украсени с оранжево канари са надвиснали над неоновото синьо на р. Скайкомиш в щата Вашингтон.

Как се доказва/ отхвърля откритие?

УЧЕН НАБЛЮДАВАЛ ЕДНО СТЯСКАЩО ЗВЕЗДНО СЪБИТИЕ – КОЕТО НЕ СЕ ПОВТОРИЛО С ГОДИНИ. НАУЧЕН ПРОБИВ ЛИ БИЛО ИЛИ СЛУЧАЙНОСТ?

ТЕКСТ: **ДЖО ПАЛКА**

A

АКО ЕДИН УЧЕН види еднороз, вероятно ще иска да види и друг, преди да обяви откритието си пред света.

Но понякога един еднороз е достатъчен.

През 2007 г. астрономът Дънкан Лоримър докладвал, че е открил забележителен нов вид звездно събитие. Това било кратко избухване на енергия, толкова мощно, че можело да достигне Земята от галактика, отдалечена на милиарди светлинни години. Той нарекал откритието си бърз радиопулс (БРИ), защото траел по-малко от секунда и можел да бъде засечен само чрез радиотелескоп.

Това била забележителна находка. Ако е реална, бързите радиопулси могат да се използват, за да се измери количеството материя в пространствата между галактиките. Аз ги оприличих на вид измервателна пръчка за гъстотата на Вселената – сравнение, което моят редактор

НЕ Е НЕЧУВАНО ЕДНО СЪБИТИЕ ДА СЛОЖИ
НАЧАЛОТО НА ЦЯЛА НОВА ОБЛАСТ НА НАУЧНИ
ТЪРСЕНИЯ. ФРАГМЕНТ ОТ КОСТ ОТ КУТРЕ,
ОТКРИТ В ПЕЩЕРА В СИБИР, ПОЗВОЛИЛ
НА АНТРОПОЛОЗИТЕ ДА ЗАКЛЮЧАТ
ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА ЦЯЛА ПОПУЛАЦИЯ
ОТ ХОРА, КОИТО БРОДЕЛИ ПО ЗЕМЯТА
ПО ВРЕМЕТО НА НЕАНДЕРТАЛЦИТЕ.

много хареса и което също така се оказва точно. Проблемът бил, че Лоримър открил само едно от тези забележителни нови събития. Прогнозирал, че ще има още много, но през 2007 засякъл само едно.

Не е нечувано едно събитие да сложи началото на цяла нова област на научни търсения. Фрагмент от кост от кутре, открит в пещера в Сибир, позволил на антрополозите да заключат за съществуването на цяла популация от хора, които бродели по Земята по времето на неандерталците. И все пак това е рядкост.

Когато докладът на Лоримър излезе в сн. *Science*, аз бях научен кореспондент на Националното обществено радио. Въпреки че разказах за откритието на Лоримър, бях скептичен. Дали тези така наречени радиоимпулси на Лоримър не са просто техническа грешка?

ОБЯСНЕНИЕТО, че това е грешка, набра скорост поради един доклад на млада студентка в магистърска програма на име Сара Бърк-Сполър. Съветникът за дипломната ѝ работа ѝ дал задачата да намери и други БРИ. Използвайки данните от радиотелескопа в обсерваторията „Парк“ в Австралия – същия радиотелескоп, с който Лоримър засякъл своя БРИ, тя открила още импулси, които изглеждали като БРИ. Но поради начина, по който стояли наред данните от телескопа, тя на практика била сигурна, че това, което вижда, е някакъв вид земна радиоинтерференция. Въпреки че по онова време нещото, което причинявало тези явления, било неизвестно, тя им дала име: перитони. (Вж. „Перитонното обяснение“, стр. 16.)

Докато годините минавали и не били открити други БРИ, някои астрономи започнали да смятат, че Лоримър не е намерил нищо повече от необикновен пример за един от тези перитони.

Имало обаче и някои обнадеждаващи знаци, че БРИ са реални. През 2011 г. било докладвано за второ такова явление, но скептиците бързо изтъкнали, че това БРИ е дошло от същия радиотелескоп на „Парк“, откъдето били и избухването на Лоримър и перитоните. През 2013 г. били открити още 4, отново от „Парк“. Накрая, през 2014 г., било докладвано за БРИ от

друг радиотелескоп, в обсерваторията „Аресибо“ в Пуерто Рико. Започнали да постриват сравнително редовно и други открития от други телескопи. Най-сетне дискусията относно БРИ се променила от въпроса дали са реални, към въпроса *откъде идват?*

„Още от началото магнетарите бяха първите заподозрени – казва астрономът от университета „Корнел“ Шами Чатърджи. – Магнетарите са неутронни звезди с необичайно интензивни магнитни полета.“ Според астрономите те са това, което остава, след като някоя огромна звезда се превърне в супернова. Достатъчно огромни са, за да произведат онзи вид енергии, наблюдавани при БРИ, и се знае, че излъчват импулси от рентгенови и гама-лъчи.

Случаят с магнетарите като генератори на БРИ получил силен толък през 2020 г., когато астрономите засекли БРИ в собствената ни галактика – Млечния път. Тъй като според космическите мащаби това е наблизо, астрономите успели да определят точно откъде идва. Източникът се оказал вече открит магнетар.

Но това не сложи край на дискусията относно произхода на БРИ. Този, открит в Млечния път, не бил достатъчно мощен, за да бъде засечен, ако беше настъпил в отдалечена галактика. Следователно или е бил малък, или има някакъв друг звезден обект, способен да генерира БРИ. „Ние не разбираме достатъчно точно механизмите, по които този магнетар в собствената ни галактика е произвел такъв радиоимпулс – казва Чатърджи. – Но със сигурност разбираме, че това е БРИ с доста сериозна мощ.“

ЕДИН ОТ ВЪПРОСИТЕ, които ме притесняваха още от началото относно БРИ, беше как астрономите са толкова сигурни, че БРИ идват от далечна галактика. Отговорът се крие в нещо, наречено мярка на разсейване. Когато има силен импулс на радиовълни от близък източник, всички радиочестоти, които съставляват импулса, се излъчват на практика по едно и също време.

Когато радиоимпулсите се удрят в електрони, докато летят през Космоса, те леко се забавят. Само че се забавят различно. Високочестотните компоненти от импулса се забавят по-малко,

затова достигат Земята преди нискочестотните компоненти. С други думи, импулсът се разтегля във времето. И въпреки че в интергалактическото пространство няма много електрони, които да се носят наоколо, в милиардите светлинни години между Земята и източника на БРИ има достатъчно електрони и други частици, които да причинят разпръскване на сигналите.

Ето как БРИ могат да се използват като измервателна пръчка за гъстотата на Вселената (фраза, която си струва да се използва поне двукратно). Степената на разпръскване ни казва през какво количество материя минават лъчите.

За да направим точна оценка на интергалактическата материя, трябва да знаем разстоянието до галактиката, от която идва БРИ. За целта астрономите насочват други видове телескопи към импулса, за да видят какво има там. Вече са установени галактиките, от които са дошли 20–30 БРИ. Този брой би трябвало да нарасне драматично, когато нов набор от телескопи бъдат включени през 2024 г. Те ще подпомогнат радиотелескопа *CHIME*, който оперира от 2017 г. насам и е особено добър в откриването на БРИ, защото наблюдава широка площ от небето всяка нощ.

„Засекли сме няколко хиляди БРИ“ – казва Виктория Каспи, професор по физика от университета „Макгил“ и основен изследовател на екипа *CHIME/FRB*. С допълнителните телескопи, прогнозира Каспи, тя и колегите ѝ ще могат да установят мястото и разстоянието на повечето БРИ, които *CHIME* засича. Такъв голям брой локализирани БРИ ще дадат на астрономите „възможност да ги използват, за да изучават широкомащабната структура на Вселената“.

Представете си само.

ПЕРИТОННОТО ОБЯСНЕНИЕ

Радиотелескопът на обсерваторията „Парк“ има една антена с 13 отделни елемента за данни, като всеки сочи към леко различна част от небето. Обикновено сигналът от звезден обект се появява в само една от антените или в две, ако е наистина силен. Но сигнал, който се улавя от всичките 13, е нещо, което астрономът Евън Кийн нарича „глупости“. Той има предвид, че това вероятно е радиоинтерференция от източник като далековод, светкавица или дори мобилен телефон.

Кийн провеждал изследване в обсерваторията „Парк“, когато Сара Бърк-Сполър докладвала за радиоастрономични сигнали там – и Кийн бил почти сигурен, че това са глупости. Бърк-Сполър казва, че е наблюдавала множество феномени като БРИ, които Лоримър идентифицирал, но те също се появявали в телескопа като интерференции със земен произход. Тя решила да нарече сигнала на „нещо, което е едновременно естествено и създадено от човека“, и избрала „перитон“, митично създание, което прилича на елен с крила, но хвърля човешка сянка, според „Книга на въображаемите същества“ на Хорхе Луис Борхес.

Пробивът в определянето на истинския източник на перитоните настъпил в началото на 2015 г. Инструмент, инсталиран на телескопа, за да наблюдава земните интерференции, засякъл три такива импулса точно в моментите, в които радиотелескопът записал три нови перитона. Малко разследване разкрило източника. Изследователите успели да пресъздадат сигнала от перитоните, отваряйки вратичката на кухненската микровълнова фурна на екипа, преди цикълът на готвене да е завършил. Това обяснява защо повечето перитони били забелязани след обичайната обедна почивка, казва Бърк-Сполър: „Това бяха едни наистина гладни хора“, не търпеливи и нежелаещи да чакат.

Оказва се, че един предполагаем звезден обект е не толкова свързан с човешкото търсене на знания, колкото с търсенето на обяд. —Дж. П.

РИСКОВА ТЪРГОВИЯ

БОНБОНИТЕ, КОИТО ЯДЕМ, чаят, който пием, лосионът, който използваме – всички те вероятно съдържат съставки от диви растения. Естествените съставки могат да бъдат благотворни за потребителите, но начинът, по който се добиват тези растения, може да нанесе вреда на екосистемите и на работниците. В скорошен доклад за ООН експерти по лечебни растения разкрили рисковете, скрити зад няколко от тях, включително бразилски орех, тамян, хидрастис, гума арабука и женско биле. Растителните извлекци в домашните продукти „се намират някъде в средата на списъка със съставките“ на етикетите на стоките и често остават незабелязани, казва Кейтлин Шиндлър, водещ автор на доклада. Дори и потребителите да им обърнат внимание, няма информация за начините на получаване или обработка на извлекците.

Много от тези растения са застрашени от изчезване поради свръхдобив, болести и инвазивни вредители. Климатични промени и загуба на местообитания. В добавка според доклада събирането им може да включва детски труд, нарушения на трудовите права и дори съвременно робство. Работниците често са бедни, от женски пол и от маргинализирани селски области. Застрашеният статут на над 20 000 медицински или ароматни видове растения никога не е бил оценяван, което означава, че няма как да знаем дали употребата им е устойчива.

Бразилски орех

Bertholletia excelsa

Събирачите навлизат дълбоко в амазонските гори, за да събират тези ядки, които растат на високи дървета. Щом се премахне черупката, те се ядат цели или се преработват в съставка за продукти за грижа за кожата.

Тамян

Boswellia sacra

Тази ароматна смола капе от прорези в африканските дървета от вида свещена босвелия. След като смолата се втвърди, тя се изстъргва и се обработва, за да се използва в парфюми, лосиони, благовония и козметика, както и като лекарство срещу възпаления.

парфюми

лекарства

козметика

храна

В много ежедневни продукти има диви растения, често добити на висока цена за екологията и хората, но потребителите могат да помогнат

ТЕКСТ: РЕЙЧЪЛ ФОБАР

Женско биле *Glycyrrhiza glabra*

Често събиран на ръка в селските райони на Узбекистан и Азербайджан, коренът на женското биле ароматизира тютюневи продукти, бонбони и напитки. Използва се също и в продукти за грижа за кожата, в етерични масла и като хранителна добавка.

Гума арабука *Senegalia senegal*

Сокът на този африкански храст е стабилизиращ или съгъстяващ агент в хранителни продукти, включително глазури, газирани напитки и бонбони маршмелоу. Добавя се към етерични масла и има противовъзпалителни и антибактериални качества.

Хиграстис *Hydrastis canadensis*

Това бавнорастящо, уязвимо растение, местно за Северна Америка, влиза в лекарства, които помагат на инфектирани лигавични мембрани като например тези в устата и респираторния тракт.

ПРЪСТЕНИ В РИМСКИТЕ БАНИ

ПОНЯКОГА КЪПАНЕТО КОСТВАЛО НА
БОГАТИТЕ СЪПОЦЕННИТЕ ИМ КАМЪНИ

Историята дава надежда на всеки, който е губил пръстен в канала. Археолози в Карлайл, Великобритания, наскоро откриха забележително съкровище от гревни съпоценни камъни, които вероятно са принадлежали на богатите патрони на една разкошна баня в отдалечените покрайнини на Римската империя. Намерена била облицована с камък отточна система, съдържаща десетки гравирани ахати, ясписи и други полускъпоценни камъни, които някога украсявали скъпи пръстени през III и началото на IV в. сл.Хр. – докато жегата и влагата в банята не отслабили лепилото им и те не попаднали в каналите.

Намерените 36 инталихи представляват уникална моментна снимка на вярванията на римския елит от периода, казва Франк Джиеко, водещ археолог на проекта. На някои има подобия на богинята на късмета Фортуна или на Диана, която закриляла жените при раждане; други изобразяват Марс – бога на войната.

Понастоящем археолозите разкопават южната част от банята, където други участъци от канализацията могат да разкрият още находки. Джиеко казва, че особено много харесва инталихата на мишка, но „е трудно да си избера фаворит“ – заклучава той. „Вероятно ще си намеря друг до месец.“ —КРИСТИН РОУМИ

ВЕСТИ
ОТ ПРЕДНАТА ЛИНИЯ
НА НАУКАТА
И НОВИТЕ ИДЕИ

Следвайте водача

Пластмасовото и светлинното замърсяване по крайбрежието може да затрудни новоизлюпените морски костенурки да достигнат океана. На помощ идва малък робот костенурка, проектиран от изследователи от университета „Нотр Дам“, който може да ги преведе по безопасен маршрут. — АНИ РОТ

ЖИВОТИНСКА ГЕНЕТИКА

НОВА ЖИРАФСКА МОДА

НЕОБИЧАЙНО ЯВЛЕНИЕ: ДВА ЖИРАФА БИЛИ
ЗАБЕЛЯЗАНИ БЕЗ ПЕТНА

Характерните белези на жирафа са дълга шия, израстъци на главата, подобни на рога, козина на петна. Е, небинаги е така. Наскоро в дивата природа бил заснет жираф без петна. Безпрецедентната среща в частен ловен резерват в Намибия (горе) се случила само седмици след като друго животно със сходна окраска се родило в зоопарк в Тенеси. Няма данни, които да подсказват, че изцяло кафявата козина се появява по-често, отколкото в миналото, но това е изненадващо съвпадение, казва Сара Фьргюсън, ветеринар във Фондацията за опазване на жирафите. Последният доклад за изцяло кафяв жираф през 1972 г. бил от зоопарк в Токио. Вероятната причина са генетични мутации, но за животните това изглежда не е недостатък, казва Дерек Лий, биолог от университета „Пен Стейт“, съавтор на проучване от 2018 г., което установило, че някои аспекти от окраската на жирафите се предават от майката на малкото. Технически, казва Лий, те всъщност са „жирафи с едно голямо петно“. —ДИНА ФАЙН МАРОН

ЗДРАВЕ И МЕДИЦИНА

Имплант с две функции

Денталният имплант върши работата на истински зъб, като помага да се храним, да говорим и да се усмихваме, но според учени от университета „Тундзи“ в Шанхай има и потенциала да ни помага да чуваме. Те открили, че челюстната кост предава звука към вътрешното ухо толкова добре, колкото и мастоидната кост, използвана от някои устройства за подобряване на слуха. Откритието може да доведе до разработката на такива устройства под формата на дентални импланти. —А. Р.

ТАНЦ ВЪРХУ ОГЪН

НЕСТИНАРСТВОТО Е ТАЙНСТВО, НАСЛЕДЕНО ОТ ДРЕВНИ
ВРЕМЕНА НА ЕЗИЧЕСКИ ОБРЕДИ И ТРАДИЦИИ ПРЕЗ
КЪСНИЯ ТРАКИЙСКИ ПЕРИОД ПО НАШИТЕ ЗЕМИ

Нестинарският танц с боси крака върху жарава е уникален ритуал. Някои твърдят, че нестинарите не получават изгаряния по време на танца, защото изпадат в транс или ги закриля Вярата им. Научното обяснение е, че възлите имат много ниска топлопроводимост. Нестинарите стъпват бързо по повърхността, без да заравят краката си дълбоко в жарта.

Нестинарят Костадин Михайлов от с. Бродилово разпръсква с дълъг прът свещения огън. До него е Георги Илиев, водач на нестинарите от с. Кости. Ето какво разказва за тази снимка, нейният автор Александър Иванов:

„На 3.06. 2017 г. на празника Св.св. Константин и Елена в с. Българи закъснях и когато стигнах в центъра на селото, местата около огъня бяха заети. Колега ме посъветва да се кача на камбанарията, в непосредствена близост до мястото, и да опитам да снимам от прозореца. Качих се и започна чакането, защото имаше около три часа до началото на ритуала. Час преди да започне, пристигнаха официалните лица и застанаха точно под мене. Нямахме как да се покаже преди началото, защото охраната щеше да ме сваля. След това за около двадесетина минути си свърших работата, колкото продължи събитието.“

ТЕКСТ: АНИ МАНЕВА
СНИМКИ: АЛЕКСАНДЪР ИВАНОВ

Нестинарският танц е старинен и рядък огнен ритуал, разпространен до края на XIX и началото на XX в. в Източна Тракия, който под влияние на православието преминал в култ към християнски светци, чествани през летните месеци.

Най-често това са светците Константин и Елена, но също св. Илия, св. Пантелеймон, св. Марина, св. Йоан Кръстител (св. Еньо) и др., в зависимост от храмовия празник на селото, където се практикува нестинарската обредност. Балканската война и настъпните демографски, културни и политически промени започват да унищожават обичая. Подпомогнат от гоненията на Църквата, този процес завършва у нас през 1964 г., когато в огъня влиза последната автентична нестинарка, Злата Даскалова от с. Българи. Днес огненият ритуал е все още живо явление в Северна Гърция, в селата, където се настеляват преселниците от България, а след промените в края на 80-те години започва да се възражда в нашата страна, в странджанските села, сочени от всички – българи и

гърци, нестинари и изследователи – като „разсадник“ на нестинарството.

За някои като част от представителите на православното духовенство и днес то е „бесовско ходене в огъня“, което има „опасен досег с демонизма, магията и окултизма“. За други като психолога и фолклорист Ана Стефанова „нестинарството е ритуал, символизиращ симбиозата между мрака и светлината, символната смърт и раждане, единение на всички противоположности. То е древен, народен култ за плодородие“.

Мистично, противоречиво, неразбрано, завладяващо и загубило автентичната си пълнота и смисъл, през 2009 г. нестинарството е включено в списъка на ЮНЕСКО за нематериално културно наследство и в националната ни представителна листа

Запаленият огън в с. Бъл-
гари (3.06.2017 г.). За при-
готвянето на жаравата,
в която ще играят нес-
тинарите, днес се изга-
рят няколко кубика дърва,
сгрупани на мястото дни
преди празника.

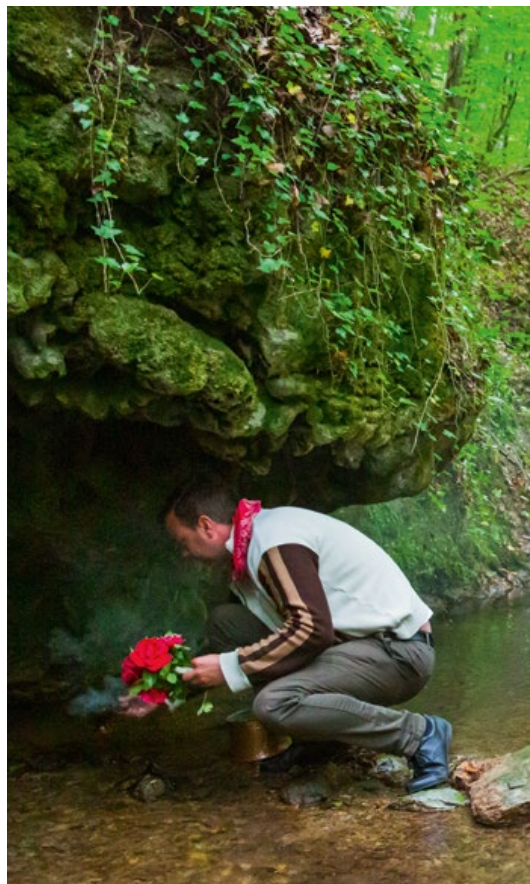

на нематериалното културно наследство „Живи човешки съкровища – България“.

НЕСТИНАРСТВОТО В КРАЯ НА XIX И НАЧАЛОТО НА XX ВЕК

Като един от най-загадъчните и интересни български културни феномени нестинарството излиза на светло едва през втората половина на XIX в., когато първите български етнографи започват да го описват и да се опитват да го обяснят. И макар по-късно да са правени изследвания върху празничния му цикъл с обредното влизане в жаравата, корените, произходът и дори названието му остават до голяма степен неизвестни главно поради липсата на каквито и да било по-ранни данни за обичая. Но газенето на разгорена жар с обредни цели и вярата в ненаранимостта на осенените с божествена благодат жреци са познати през Античността. В Кастабала, Южна Кападокия, например била почитана една богиня, наричана от гръците Артемида Перасия. В своята „География“ (XII, 2, 7) Страбон дава следното сведение: „В Кастабала се намира светилището на Артемида Перасия, гдето, както казват, жриците ходели в разгорели възглени с голи нозе, без да се нараняват“. Това според академик Михаил Арнаудов, който прави едно от най-задълбочените и обширни изследвания на нестинарството, „стига да се убедим в древния произход на запазените до средата на XX в. огнени мистерии в Странджа. [...] В магическо възбуждение нестинарите газят жаравата, за да осигурят здраве и плодородие и да узнаят бъдещото и скритото чрез влизане в бога“.

Първото и точно предадено описание на нестинарството дава Петко Р. Славейков, което помещава в сп. „Гайда“ през 1866 г. под наслов „Нрави и обичаи“. Според него то било опазено в някои български и погръчени села край Черно море, в Созополско, където населението ползвало някои старинни или странни думи, непознати нито в българския, нито в гръцкия език. На Костадиновден тези села правели съборове и наклаждали извън село или в самото село огньовете от по 40–50 кола дърва, край които слагали трапези. Щом привършели под звъците на гайди ядене и пиене и огненият станел на жаравата без пламък, хората ставали, палели воценици и се кръстели.

В това време когото от тях прихванел св. Константин, рипвал, хващал да си къса грехите и скачал в огъня, държейки в ръка домашната си иконичка на св. св. Константин и Елена с гръжка отдолу. Той играел в огъня с боси крака или обул в калцунни или чорапи. Като кръстосвал няколко пъти огъня, хващал гората, тичайки, или се връщал в село. Такъв обичай Славейков наблюдавал в несъществуващото днес гранично село Маджура, разселено след 1913 г. Докато седял на трапезата край жаравата заедно с домакина, у когото бил отседнал, неговата невеста и майка му, някои вече се били хвърлили да играят в огъня. Славейков наблюдавал невестата, която държала детенцето си, защото тя пребледняла, изстинала и я избила студена пот. Сетне почерняла, хвърлила детето пред свекървата си и с виковете ту-ту-ту, ето-го, ето-го, ту-ту-ту, скочила в огъня да играе с другите. Огнената игра на нестинарите

ГОРЕ: Седмица преди празника иконите се вадят от параклисите и се освещава на Влахов дол. Нестинарят Георги Илиев (най-вляво), водач на нестинарското шествие от с. Кости, взема свещена вода от аязмото, с която на този ден се измиват иконите (28.05.2017 г.); Всяко едно от петте нестинарски села: Кости, Кондолово, Българи, Сливарово и Граматиково, си има одърче, на което се полагат иконите, след като ги осветят.

ДОЛУ: Нестинарят Горан Стефанов от Ямбол поставя червена кърпа върху иконите на светците Константин и Елена на едно от одърчетата на Влахов дол (28.05.2017 г.). Той и една жена от Хасково, които от много години живеят в района, са приети в общността, въпреки че не са от нестинарските села.

продължила до залез-слънце, а накрая младите, „тазгодишни“ булки стъпвали в горещата пепел по края. Свекървата разказала на Славейков как созополският владика на няколко пъти искал да унищожи обичая и какви нещастия последвали от това и още, че прихванатите от св. Костадин ги наричали *ицинари*. От тях в едно село трябвало да има „10–15 – малки, големи, мъже и жени, които обикновено принадлежали към една породица“. Имало случаи, когато чрез местните власти владиката успявал да забрани обичая, но хората пак кладели огньовете скришом в къщите си и пак играли.

ДЕСЕТ ГОДИНИ ПО-КЪСНО Славейков се връща в този край, за да събере допълнителни подробности за нестинарството и да го постави в по-широки етнографски рамки. Второто си описание той отпечатва в цариградското „научно-политическо“ списание „Ден“ през 1875 г. под наслов „Нестинарите“. Този път Славейков има предвид главно обичая в селата Кости и Бродилово (откъдето се смята, че произлезли и се разселили чрез общите съборове на 3 юни ст.ст./21 май н.ст. всички нестинари), жителите на които били гърци, но се отличавали от другите крайморски гърци по езика си, размесен с българизми, по нрави и по обичаи, както и по облекло. Мъжете били облечени като околните българи, а жените имали носия, която се срещала в гръцките села на Анадола, край Черно и Мраморно море. Празници те нямали или по-скоро не ги зачитали, като работели и в неделя. Но празнували, и то с особена обредност, деня на св. Константин и рождеството на Иван Предтеча (св. Еньо). Тези гърци общували малко с околните села и нито давали, нито вземали жени от българи и гърци. Патрон на черквата в Кости бил св. Константин, като в деня на неговия празник се правел събор, на който идвали много хора от околните села. Вечерта срещу празника, при залез-слънце, на мегдана се кладел огън от 40–50 кола дърва и когато огънят започвал да прегаря, нарочно поставени хора започвали да разриват жаравата с дълги пръти. Народът се насъбирал при думкането на тѣпани и мъже, жени и деца сядали наоколо. Щом разстилането на жаравата завършело, някои ги прихващало, почвали да се сбличат и да викат ху-ху-ху. Тѣпанджиите отивали

при прихванатия да думкат, а една бабичка идвала да го кади с тамян. Сблечен по рица и бели гащи, той вземал от бабичката малка икона на св. Константин с дрѣжка отдолу и олюлявайки се, започвал да подскача и да играе без такт, като луд. След това нагазвал бързо в жаравата, кръстосвал я насам-натам подскачайки, излизал навън, все така клатейки се и играейки, при което бабичката пак го прекадявала и той или се връщал в жаравата, за да я мине веднџ или два пъти, или си отивал у дома, като предавал иконата на бабичката. Междувременно и други бивали прихващани, правейки същото, като могли да се изредят до десетина и повече души, включително жени, които, ако не били боси като мъжете, били обути в калцунни. Това продължавало до полунощ и след като огънят прегорял, хората се разотивали по къщите си. През целия следващ ден се ядяло и пиело, а вечерта при залез-слънце отново се кладел огън на мегдана и същите лица или други пак

Нестинарят Горан Стефанов разпръсква огъня на 3 юни в с. Българи, 3.06.2018 г. Село Българи подновява нестинарските игри в началото на 90-те години. Оттогава всяка година на 3 юни вечерта се прави голяма жаравата на площада пред храма на св. св. Константин и Елена и пред хилядите зрители, дошли от близо и далеч. Днес много от ритуалите са променени с цел по-голям ефект, който да впечатли публиката. Изгарят се кубичи дърва, възлени се разпръскват в различни форми – звезда, дори кръст, „което е много грешно, защото не може нестинарите да тъпчат Кръста Господен“, казва Георги Илиев, водач на нестинарите от с. Кости.

долу: Жаравата в с. Българи, в която все още горят дърва (3.06.2018 г.).

Играта в огъня на 3 юни 2008 г. в с. Българи. В жаравата нестинарката Веселина Илиева носи нова икона на св. св. Константин и Елена, обвърната към публиката, Вместо към нея. При оригиналния ритуал „иконите се носят с лице, обвърнато към нестинаря, защото се смята, че по този начин светецът идва при него и е заедно с него в огъня“, казва Георги Илиев, водач на нестинарите от с. Кости. Нестинарката Веселина Илиева от с. Бродилово започва да влиза в огъня в началото на 90-те години, но спира след 2015 г., тъй като ѝ откриват гуабет.

зи прихващало и играели в жаравата. Това ставало понякога седем нощи поред и тогава се вдигал сборът. Прихванатите от св. Константин се наричали нестинари и колкото повече нестинари близали в огъня, толкова повече бекет щяло да има през годината. Храма в с. Кости наричали Голям Св. Константин и Дядо Константин, а храма във Вулгари (Българи) – Мали или Млад Св. Константин. Когато ще има събор в двете села, ден по-рано, т.е. на 20 май, по няколко души от всяко от тези села вземали опашките си икони и тръгвали едни срещу други. Като се срещнали на пътя между двете села, почуквали двете икони на кръст, като поздрав между иконите, след което костичани казвали: „Много здраве от Дядо Константин до Мал Константин, да му дойде на госте“. На това вулгарчани отвръщали: „Много здраве от Млад Константин до Дядо Константина, тая година той да му дойде на госте“. Сетне се разбирали кой на

кого ще гостува, като се редували на година или две. Понякога вулгарчани се опитвали да не отидат на втората година, но тогава костичани им казвали: „Дядо Константина ще погне Мал Константина и ще го налага като куче“, и те склонявали и отивали.

„НЕСТИНАРСКИЯТ ОБИЧАЙ се е съхранил през вековете – пише акад. Михаил Арнаудов – главно поради едно благоприятно за всички подобни традиции външно условие – голямата изолираност от каквито и да било културни влияния. Нестинарските села са разположени край недостъпните брегове на Черно море, между Василико (дн. Царево) и Мидия (Лозенградско) и от двете страни на Странджа планина с нейните гъсти лесове.“

Въз основа на известните дотогава сведения, каквито дават още С. Русев, Ст. Шивачев, отец Дионисий и др., и данните, които събира лично през август 1914 г. в селата Кости, Бродилово и Ургари (единствените

заедно с Мързево нестинарски села, останали в България след реокупацията на Тракия от Турция; от тях само Ургари (Българи) останало незасегнато от изселническите вълни), Михаил Арнаудов извежда една обща картина на нестинарството и анализира всеки елемент от обредния комплекс. И така, до 1920 г. нестинарите били познати в следните 22 селища: в чисто гръцките (по данни от регистри) села Кости, Бродилово, Агио Стефано, Каланджа, Аксиджим, Агио Яни, Трулия, Ургас, Кемебургас; в чисто българските Ургари (Българи), Мързево, Дерекьой, Варвара, Резово, Блаца, Маджура, Пиргоплу, Урумбегли, Ямрос, Пенека и Ченгер; в смесения Бунархисар (540 български къщи, 100 гръцки).

ПОДГОТОВКАТА ЗА ПРАЗНИКА започвала още на Св. Васил (1 януари), когато се правело ритуално обхождане на територията на селището (с всички къщи) и на неговите

свещени обекти (аязма, манастирчета и др.), докато изтече Големият месец (януари) или до Атанасовден (18 януари). С настъпването на Костадиновския месец (май) всички нестинари отивали на поклонение у главния нестинар (старец или баба), за да го почитат и да приемат наставленията му за уреждане на празника. Всеки носел вино, ракия, гозби и подаръци и след като домакинят ги посрещнал с „Добре дошли!“, отивали в домашния му параклис (конак) – една широка, обърната на изток стая с иконостас, на който били подредени иконите на Св. Богородица, св. Георги, св. Пантелеймон, св. Никола и др., сред които в центъра била иконата на светците Константин и Елена, облечена в червена рица и частично посребрена. Край иконите били окачени червени кърпи, а на стената висял *светият тънган*, звукът на който се свързвал с целия церемониал и прихващането, поради което се изваждал само за нестинарските игри в огъня. Той притежавал магическа сила, понеже можел да излекува този, който го носи (ако е болен), а докосването му от профани влечало болест. Тук се пазели и опашатите икони на Константин и Елена, изваждани също само на празника. Главният нестинар, наричан светец (например баба Рада светицата в Бунархисар), прекадявал с тамян иконите и присъстващите нестинари, те му целували ръка и с това духовната сила, вдъхновението от св. Константин се предавало на всички и те вече ставали нестинари. В деня преди храмовия празник нестинарите от едно село отивали да канят нестинарите от друго за общо празнуване, когато се правела срещата на иконите, на Стар и Млад Константин, както е описан този обичай от Славейков.

На 21 май всички нестинари се събирали при главния нестинар, отивали на службата в черквата, после шествието им се отправяло към определеното място за сбора. И докато Черквата била „настроена в своите по-високи кръгове твърде недоброжелателно към явните езически примеси в народната набожност“, самите нестинари никога не са искали по никакъв начин да се делят от останалите християни и да бъдат смятани за сектанти. Те били подкрепяни, пише Арнаудов, от „низшето духовенство, което

Икономически колапс.
Катастрофална
експлозия.
Провалени политики.
Бежанска криза. Сякаш
непреодолимите
предизвикателства
пред Ливан подлагат на
изпитание несломимия
дух на народа му.

ЖИВОТЪТ ПРОДЪЛЖАВА

ТЕКСТ: **РАНИЯ АБУЗЕИД**

СНИМКИ:
РЕНА ЕФЕНДИ

На брега на Сигон, третия по големина ливански град, групи жени разглеждат крепост, известна като Морския замък, построен през XIII в. от кръстоносците. Мястото е населено още от ранната бронзова епоха и било важно финикийско пристанище. По цялото крайбрежие на тази древна земя има археологически обекти.

Заливът Джуние е
основният акцент
в панорамата от
„Св. Богородица
Ливанска“ в
Хариса, място
за християнски
поклонения в
хълмовете на около
половин час с кола
северно от Бейрут.

Я

ЯНУАРСКИЯТ БРИЗ ПРОНИЗВАШЕ ОСТРО,

също като мъката ми. Студеното зимно слънце мъждеше над заснежени планини около родния град на майка ми в Северен Ливан. Портите на гробището изскърцаха и поставих портрета ѝ при нейните прадеди. Беше си у дома, поне символично. Почина неочаквано в един случаен вторник сутрин през ноември – в Австралия, където живееше от много години.

Краят на майка ми беше предопределен още от началото ѝ в тази родина, която така и не изостави напълно. Има части от тази страна, които носим със себе си – дори и да не сме родени тук, както е моят случай. Носим ги в имената си, в храната, в разказите и в семейните връзки, които надмогват времето, разстоянието и поколенията и ни притеглят обратно.

Има една песен на Фейруз, любима наша национална икона и една от най-тачените арабски певици на всички времена, която спътстваше детството ми в Нова Зеландия

и Австралия по време на гражданската война в Ливан, опустошила страната между 1975 и 1990 г. В „Насам Алайна ал Хава“ Фейруз умолява вятъра да я отнесе у дома, преди толкова да остарее на чуждо място, та родината ѝ да не може да я познае.

Майка ми не се промени след последното ѝ пътуване до Ливан през лятото на 2019 г., но родината ѝ беше почти неузнаваема. Беше съсипана – мрачна, депресирана и отчаяна, а прославеният ѝ несломим дух беше сразен от толкова страшен икономически срив, че Световната банка го определи като един от най-тежките в света от средата на XIX в. насам.

Ливан на изобилните и лениви неделни обеди и огромните задръствания, докато хората се спасяваха от жегата в Бейрут към хладните зелени планини или Средиземно море, се беше превърнал в Ливан на все повече гладуващи деца и хранителна несигурност. Горивото, когато въобще го имаше, беше непосилно скъпо за мнозина, поради което беше трудно да се ходи на работа и на училище, камо ли на излети през уикенда. Един начин на живот беше угаснал, загубил живецата си, който преди две десетилетия ме върна като журналист в земята на моите корени.

„Върнах се“ да живея в страна, която познавах предимно от розовите спомени на майка ми и баща ми, но също и от детските ми пътувания до Ливан, който се разкъсваше. Родителите ми са от различни части на страната и бяха заминали заедно непосредствено преди гражданската война между християни и мюсюлмани. Ливан, който носеха в себе си, беше Ливан на Фейруз: отчасти истински, отчасти измислен.

Колкото може по-често родителите ми водеха младото си семейство на продължаващи месеци ваканции в разкъсвания от война Ливан – толкова безумно много копнееха да се върнат. Спомените ми от тези посещения представляват бъркотия от усещания. Мекотата на всеобхватната прегръдка на баба ми по майчина линия. Стомашните болки след дългите следобеди с братовчедите в овоцната градина на дядо, когато бях прекаляла с плодовете от неговите лози, нарове, смокини и цитрусови дръвчета. Топлинната вълна от атенат с кола бомба. Задушаващият страх, докато приближавахме пропускателните пунктове

на въоръжените групировки. Трасиращите куршуми, които рисуваха елегантни червени дъги по нощното небе (чичо ми казваше, че са фойерверки). Осъзнаването, че триетажната къща на баба ми и дядо ми е нейно трето прераждане. Първите две били бомбардирани и разрушени през войната, поради което майка ми нямаше свои детски снимки, които да ми покаже.

Родителите ми се върнаха в Ливан в средата на 90-те години, след края на войната, но не успяха да се приспособят към новата следвоенна държава. Това не беше Ливан на Фейруз (ако въобще някога го е имало) и идеализмът им се сблъскваше с действителността в една страна, където главатарите на въоръжените групировки получаваха места в парламента и си гласуваха имунитет за военни престъпления. След края на войната въпросните водачи или техните синове или посочени политически приемници диктуваха всичко – от министерски назначения до номинации за висши съдебни длъжности – в името на консенсусна демокрация, която разпределя властта по вероизповедания. Предполагаше се, че това ще заздравя съжителството, но вместо това влоши разделението в обществото, като подсили религиозната, а не националната идентичност. Затова след няколко години в Бейрут родителите ми, които не бяха религиозни и не се интересуваха от политика, се върнаха в Австралия.

Ливан, когато за първи път заживях там, изфтееше, макар до 2005 г. да беше под политическото и военно влияние на своя много по-голям съсед Сирия. Бейрут беше обхванат от лудешко възстановяване, ресторантите бяха пълни, а легендарният нощен живот – разточителен. Отново беше детската площадка на Близкия изток, негов интелектуален и литературен изпускателен клапан. (За местните обаче имаше ясни граници като например: никога не критикувайте висши религиозни или политически водачи, нито пак сирийските господари на Ливан.) Страната си имаше проблеми, но народът ѝ излъчваше заразителна и опияняваща жизнерадост, където по-малкото никога не беше възприемано като повече и повечето никога не беше достатъчно.

Имаше изблици на насилие и нестабилност: поредица убийства, смазваща война

със съседен Израел, престрелки по улиците заради политически спорове. Всичко беше непредсказуемо, все едно да живееш близо до вулкан, но непостоянството криеше динамизъм. Беше вбесяващо и енергично хаотично – място, където правилата, например светофарите, често се смятаха за препоръчителни, а уговарянето и подкупването на длъжностни лица беше всеобща практика. Насред лудницата процъфтяваше необузdana и нездрава свобода. Въпреки множеството недостатъци на страната просто нямаше как да не се влюбя в нея. Трудно беше да устоиш, тъй като привлекателността ѝ се коренеше в жизнеността на хората, които упорито се вкопчваха в надеждата на място, което редовно разбиваше сърцата им.

Днес мнозина ливанци страдат по „доброто старо време“, както те си го спомнят, но истината е, че за много хора то въобще не беше добро. Избирателните спомени и носталгията са като мехлем в една страна, където вчера нещата обикновено са били по-добре от днес, а утре буди колкото надежда, толкова и ужас. Фактът е, че непосредствено под лъскавата повърхност на обществото, кръгове от което се фукаха, че могат да купонясват, дори и бомби да падат, винаги се е криела гнилоч. Пътищата, по които се спасяваха от летните жеги, често се рушаха, средиземноморските брегове бяха замърсени, а твърде много ливанци едва свързваха двата края. Клептократите, говорели страната до банкрут, от десетилетия не можеха да осигурят на гражданите електричество по 24 часа в денонощието, като ни принуждаваха да разчитаме на скъпи квартални генератори, ако можехме да си ги позволим, или просто да стоим без ток. Повечето ливанци трябваше да си купуват вода от частни компании, тъй като в изобилната на естествени извори и реки страна чешмите пресъхваха заради лошо управление. Да живееш в Ливан отдавна означаваше да плащаш две сметки за една и съща комунална услуга – нещо, което се възприемаше за нормално от хората, които може би твърде добре се приспособяваха към трудностите. Човек често може да чуе ливанския израз *итатсахна*, който обяснява как успяват да оцелеят: означава, че кожата им е станала дебела като на крокодил.

Страната си имаше проблеми, но народът ѝ излъчваше заразителна и опияняваща жизнерадост, където по-малкото никога не беше възприемано като повече и повечето никога не беше достатъчно.

Националното географско дружество, посветило се на осветляването и опазването на чудесата на света, подпомага документалната социална фотография на своята изследователка Рена Ефенди от 2021 г. насам.

ИЛЮСТРАЦИЯ: ДЖО МАККЕНДРИ

ДЪРЖАВА НА РЪБА

След десетилетия на лошо управление и корупция, през 2019 г. Ливан изпадна в жестока икономическа криза. Банките затвориха, лишавайки хората от достъп до спестяванията им, чиято стойност впоследствие бързо се стопи. Изправени пред ширещо се насилие, разпадаща се инфраструктура и ненадеждни комунални услуги, мнозина избягаха от родината си, макар в същото време откъм да прииждат бежанци.

Насилие срещу мирни жители

Броят на бунтовете и нападенията на въоръжени групировки, включително Хизбула и Ислямска държава, се увеличил през трите години след колапса през октомври 2019 г. В сравнение с трите преди това.

1-10 увеличение на нападениято (по райони)

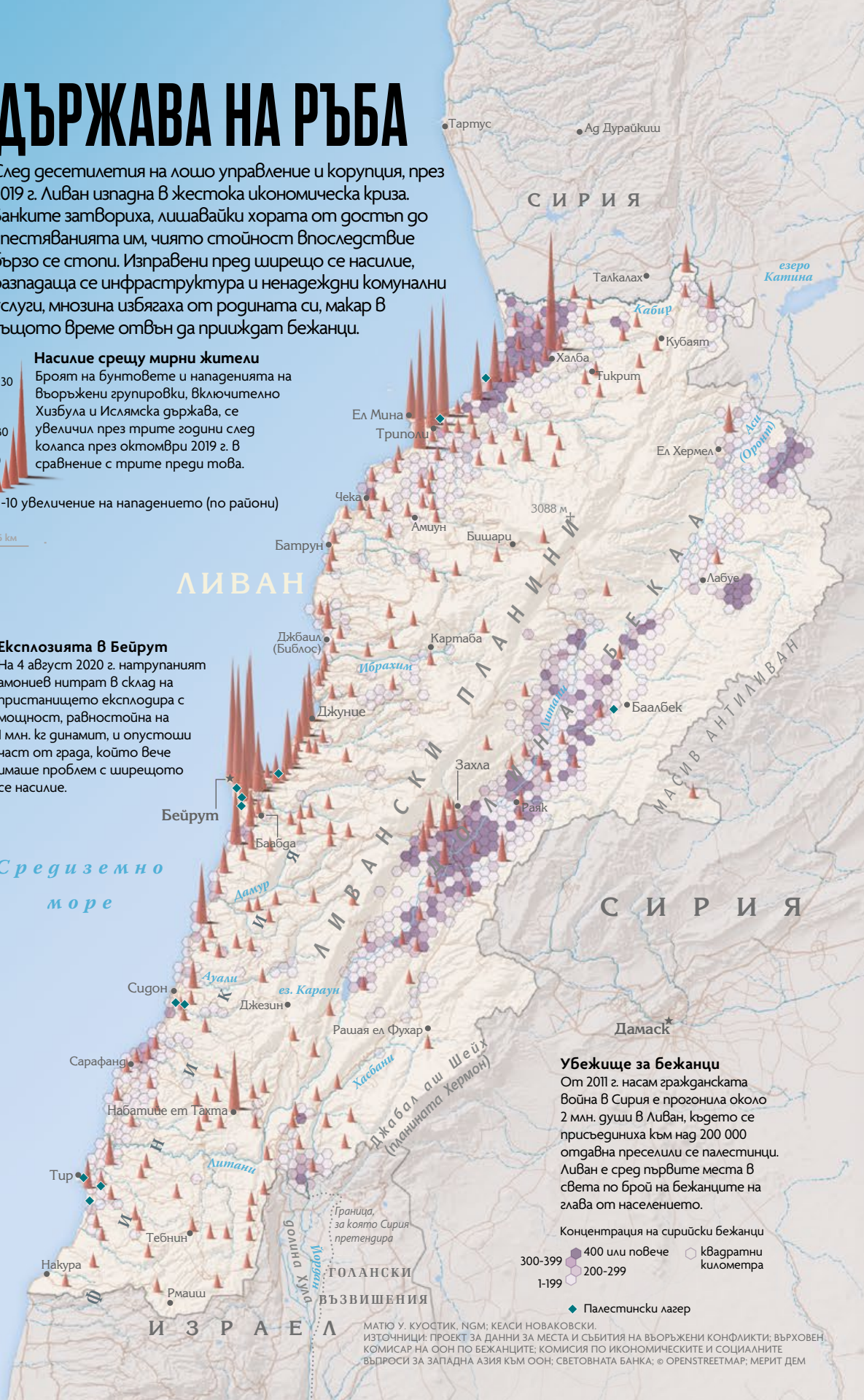
5 km

ЛИВАН

Експлозията в Бейрут

На 4 август 2020 г. натрупаният амониев нитрат в склад на пристанището експлодира с мощност, равностойна на 1 млн. kg динамит, и опустоши част от града, който вече имаше проблем с ширещото се насилие.

Средиземно море

ПРОПАДАНЕ

Кризата в Ливан е една от най-тежките в света от средата на XIX в. насам. Правителството е парализирано и състоянието на икономиката и финансовия сектор непрекъснато се влошава.

Срив на производството

Производството на стоки и услуги в Ливан се е свило с 67%. Подобен драстичен спад, обикновено дължащ се единствено на въоръжен конфликт, води до колосална загуба на богатство сред населението.

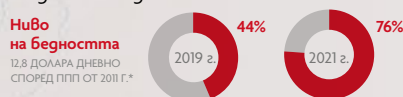
Отслабваща валута

Доверието в ливанската лира спада. Огромните дългове, натрупани от правителството, предизвикват все по-голяма инфлация, което пък води до огромен скок на цените на основни стоки като храна и горива.

Ръст на лишенията

Ограниченият достъп до здравни грижи, образование, жилища, електроенергия и други белези за измерване на благосъстоянието означава, че все повече ливанци живеят във все по-дълбока бедност.

* ПАРИТЕТЪТ НА ПОКУПАТЕЛНАТА СПОСОБНОСТ (ППС) Е МЕРНА ЕДИНИЦА, ИЗПОЛЗВАНА ЗА УРАВНЯВАНЕ НА ПОКУПАТЕЛНАТА СПОСОБНОСТ НА РАЗЛИЧНИ ВАЛУТИ.

Л

ИВАН Е ДРЕВНА СТРАНА, вклинила се между Израел, Сирия и Средиземно море – мозайка от 18 официално признати секти, разкъсвана по толкова много линии – на

религии, класи, фракции, семейни клики, раси. Твърди се, че населението ѝ е над 6 млн. души, но никой не знае със сигурност: от 1932 г. насам не е имало преброяване, за да се избегне неприятният проблем със сектантската демография. Освен това Ливан е приютил над два милиона сирийски и палестински бежанци и е на едно от челните места по бежанци на глава от населението в света.

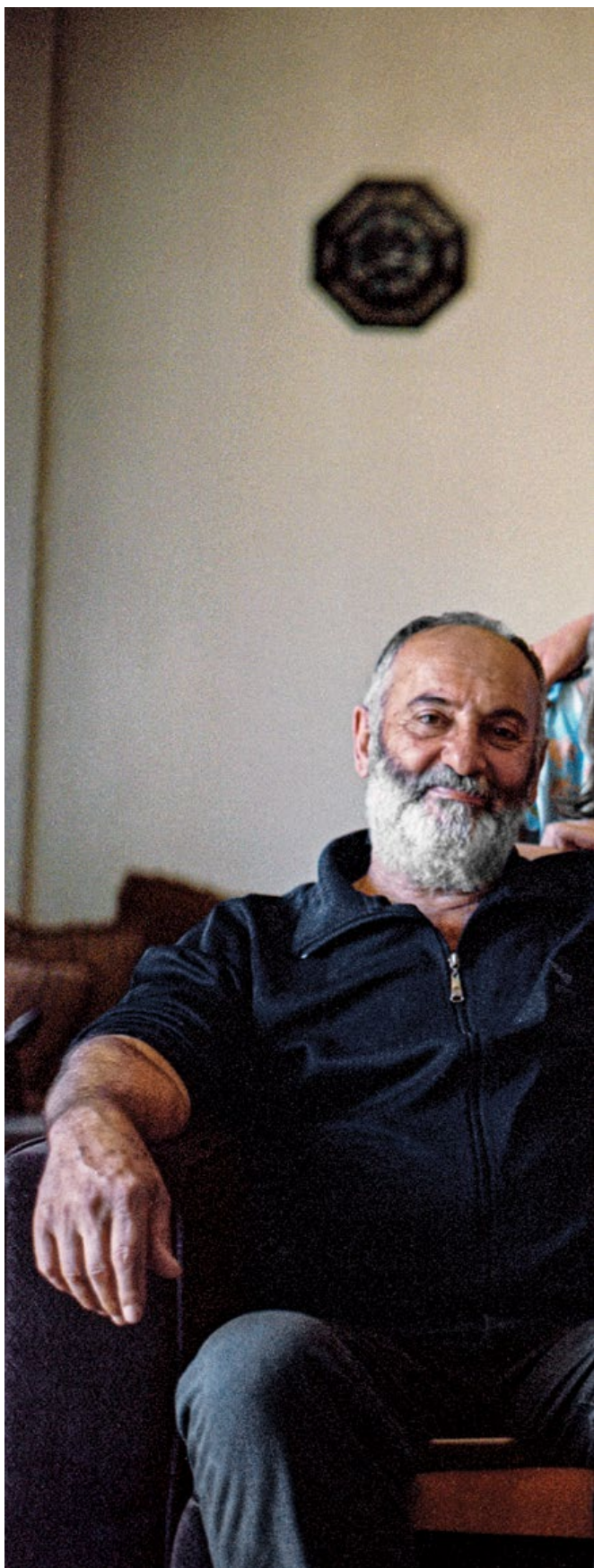
За мен обаче Ливан е най-вече страна с осуетен потенциал и прахосани богатства, включително образовано триезично население, величествени археологически останки, плодородни равнини, които били житницата на римската армия, изискана кухня – сред най-добрите в света, и природни красоти на фона на Средиземно море, което като верен спътник мие от край до край бреговете ѝ, отточени от живописни зелени планини.

Това, което в последно време минава за ежедневие в Ливан, влече след себе си тежест, умора и унижение. През последните две години ливанците бяха споветени от две катастрофи, които бяха толкова тежки, че страната се е разцепила на „преди“ и „след това“. По ирония на съдбата периодът, който доведе до първата катастрофа – икономическия срив, беше време на големи надежди за истинска промяна. През октомври 2019 г. десетки хиляди хора в цялата страна излязоха на протест срещу некомпетентността и корупцията на политическата класа, преследваща само собствените си интереси. Хората нарекоха това свое движение революция. Правителството подаде оставка. Банките затвориха, а когато отвориха отново, вложителите нямаха достъп до сметките си, а теглениата бяха силно ограничени за всички освен за елита с политически връзки. Местната валута, ливанската лира, полетя надолу. Подобно на повечето хора с пари в ливанска банка, аз също загубих всичките си спестявания. Заплатите се стопиха. Над 80% от населението е затънало в

Ливан предлага
толкова малко
комунални услуги
на гражданите
си, че би могъл
да бъде декор за
телевизионната
поредица
„Сървайвър“.
Всичко е толкова
съсипано, че
градове и села
трябва да се
грижат сами за
себе си и са се
превърнали в
нещо като мини
републики.

Абдел Рахман Закария
(в средата) отдържа
със семейството си в
Тикрит в Северен Ливан,
няколко дни след като
беше освободен от
затвора. Активистът,
известен с подвизите
си в подкрепа на хора в
нужда, беше задържан,
след като помогна
на своя приятелка
да обере банка, за да
изтегли собствените
си спестявания. „Правя
каквото мога – смятам
го за мой дълг – за
моего село, семейство
и народ – казва той. –
Още имам надежда,
която няма да угасне.“

свирена, внезапно сполетяла ги бедност. В страната, която внася повечето потребителски стоки, последваха смазващи дефицити на всичко от брашно до лекарства. Революцията без водач претърпя фиаско, след като държавата отвърна със сила, а заради финансовата несигурност – ожесточена от трицифрената инфлация – вниманието на хората беше погълнато от осигуряване на наستیцното.

Днес улиците на столицата, която никога не спи, са тъмни заради липсата на държавно електричество, което се пуска за по около час всеки ден. Частните генератори не намогват. Безработицата расте, както и битовата престъпност и стотици хиляди хора или бягат, или се опитват да го направят.

После дойде взривът в бејрутското пристанище на 4 август 2020 г. – една от най-големите неядрени експлозии в историята. Загинаха най-малко 218 души, хиляди бяха ранени, а 85 000 имота във и около столицата, включително моят апартамент, пострадаха. Това стана, тъй като хиляди тонове амониев нитрат бяха безотговорно складирани в продължение на години в пристанищен склад на пешеходно разстояние от жилищни квартали. Шепа висши длъжностни лица в политиката, правосъдието, армията и сферата на сигурността знаели за опасния материал, но не направили нищо за премахването му.

Нямаше държавна спасителна операция, нито организирана спешна реакция, поради което хора от цялата страна се стекоха в Бејрут, въоръжени с лопати и метли. Доброволци и местни НПО-та организираха сергии с безплатна храна и вода. На моята улица мъж раздаваше бутилирана вода от багажника на колата си. Мъж и жена обикаляха от врата на врата и даряваха почистващи препарати с извинението, че само толкова могат да си позволят.

Запознах се с една майка, Джулиана Абу Нагер, която буташе бебешката количка покрай развалините на някогашните магазини. Покани ме в апартамента на родителите си. Година по-рано се преместила при тях заедно със своя съпруг и четирите им деца, тъй като загубила работата си като счетоводител. Освен това мъничкият апартамент беше дом и на порасналите ѝ сестри. Днес месечното възнаграждение на съпруга

ѝ (електротехник в държавното електро-снабдяване) не стига да си поръчат вечеря в нормален ресторант.

„Криза след криза – кога ще свърши всичко това?“ – попита ме Абу Нагер. Притеснява се за психологическите последствия от взрива върху децата ѝ, как ще ги отгледа в държава, която не пази народа си, и за това към какво бѝдеце биха могли да се стремят, при положение че образовани професионалисти не могат да си намерят работа и не получават заплати, с които да могат да се издържат. „Обичаме страната си. Ужасявам се от мисълта, че трябва да я напусна, но точно за това си мисля – каза Абу Нагер. – Ако мога да замина, ще замина.“

„Щом затворя очи, веднага си припомням онзи миг“ – каза ми Джована Хелу, по-малката сестра на Абу Нагер. „Кой миг?“ – попитах аз. „Звукa. Как политам през стаята. Прахоляка. Не можехме да се видим един друг. Всичко се промени за броени секунди.“ После продължи: „Протестирах по време на революцията. Унижиха ни. Победиха ни. В деня на експлозията, преди да гръмне, двамата с баща ми отидохме до електроснабдяването в опит да разберем защо нямаме ток от две седмици. Това живот ли е?“

Апартаментът им беше на пешеходно разстояние от моя. Жилището ми и всички останали наоколо бяха сериозно повредени. Сестра ми, която ми помагаше, отиде до главната улица, за да потърси някого, който да ни помогне с разчистването на по-тежките отломки и натрошените стѝкла. Попитала дали има доброволец. Двайсет и трима младежи я последваха до дома ми.

Безброй пъти съм била свидетел на този общостен дух и на индивидуалната решителност да не се пречупим и да не отстъпим пред трудностите. Бях кореспондент в Южен Ливан през 2006 г. по време на ожесточените израелски бомбардировки. Пейзажът беше затрупан от сиви отломки от разрушени домове и инфраструктура. Малко хора се престашаваха да излязат по надупчените от бомби улици, където всичко мърдащо беше потенциална мишена. Един ден покрай мен мина нов бял „Мерцедес“ кабриолет, окичен с бели панделки и табелка „Младоженци“ – типична проява на инат и напомняне, че животът продължава. Алтернативата просто не е по ливански.

ИВАН ПРЕДЛАГА

ТОЛКОВА малко комунални услуги на гражданите си, че би могъл да бъде декор за телевизионната поредица „Сървайвър“. Всичко е толкова

сбсипано, че подобно на много квартали на Бейрут, градове и села трябва да се грижат сами за себе си и са се превърнали в нещо като мини републики. Горестите на Бейрут са всеизвестни, но исках да видя как се справя една от най-пренебрегнатите части на страната, така че заминах за Акар – мизерстваща селска област в Северен Ливан. Там се срещнах с хора като Абдел Рахман Закария, който си предложил услугите да помогне за управлението на градчетата.

В продължение на месец преди Закария да бъде арестуван за участие в банков обир, той и приятелите му прекарвали дните си в събиране на отпадъци в родното си градче Тикрит в района Джуме в Аккар – след оставката на общинския съвет, който отговарял за подобни услуги. Именно Закария преговарял за таксата за изхвърляне на отпадъците. (Управата на сметниците им направила отстъпка, когато станало ясно, че е гражданско начинание.) И именно Закария обиколил града си с около 11 000 жители, за да събере дарения, с които да покрие месечната такса от 700 долара.

Трийсетгодишният мъж не е банков обирджия; по-скоро е модерна версия на Робин Худ. На 14 септември 2022 г. безработният Закария и негов приятел от Тикрит взели назаем пари за гориво, за да стигнат до Бейрут. После придружили група своя приятелка, Сали Хафиз, която нахлула в собствената си банка, започнала да размахва пистолета играчка на племенника си, поискала и получила около 13 000 долара от собствените си пари. Хафиз трябвало да плати за лечението на сестра си, болна от рак. Успяла да се измъкне (макар че по-късно се предала), но Закария и приятелят му били задържани. Девет дни по-късно мъжете си били у дома. „Пак ще го направя – каза ми Закария ден след като го освободиха, и заяви, че винаги е готов да помогне. – Веднага отивам, независимо за кого става дума.“

В това се е превърнал Ливан: място, където над десет човека са обирали банки, за да

РАЗМИРНИ ВРЕМЕНА

След векове на османска власт Ливан бил създаден под френски контрол след Първата световна война. Независим от 1943 г. насам, той има проблеми с вътрешни сектантски борби. Договорка за поделение на властта между християни и мюсюлмани е довела до правителство, което едва функционира.

1956 г. Възход на банковия сектор Ливанският парламент приема закон за тайната, който превръща страната в сила в глобалното банкиране. Финансови институции подхранват благожелателството на Ливан.

1975 г. Избухва гражданска война Започват сектантски сражения, които разкъсват Бейрут на християнски и мюсюлмански сектори. На следващата година Сирия се включва под претекст, че иска да потуши конфликта.

1982 г. Израелско нахлуване Погранични сражения довеждат до нахлуване от страна на Израел. След три години Израел се изтегля на юг от р. Литани. Хизбула започва съпротива.

1990 г. Край на гражданската война Близко 15-годишният конфликт приключва година след като членовете на парламента подписват Споразумението от Таиф – договорка за поделение на властта между християни и мюсюлмани.

1992-97 г. Развитие и дълг Ливан преминава през строителен бум, като около Бейрут се изпълняват големи проекти, но скоро сериозно задлъжнява към чуждестранните инвеститори.

2005 г. Изтегляне на сирийските войски Бившият министър-председател Рафик Харири е убит, което предизвиква анти-сирийски митинги. Сирия изтегля силите си; военизираната групировка Хизбула се включва в ливанското правителство.

2015 г. Проблеми с държавните служби Властите затварят основното съдилище край Бейрут. Избухват протести, тъй като улиците се заръсват с отпадъци – видимо свидетелство за несправянето на правителството.

2019 г. Все по-голям хаос Банките спират достъпа до парите на хората, обезценяването на лирата се ускорява, а експлозията в пристанището на Бейрут води до бунтове и оставки в правителството.

Блуждая между
два свята.
Подобно на
много ливанци,
също напускам
страната за
дълги периоди,
но не мога да
я изоставя.

Още от древни
времена брегът на
Джбаил, по-познат
като Библос, служел
като отправна точка
на плавания към нови
земи. Библос бил
важно финикийско
търговско
пристанище – град
държава, откъдето
се твърди, че
произхожда първата
азбука. Това е един
от най-древните
непрекъснато
обитавани градове.

ОТ ЕМПАТИЧНИ
ПЛЪХОВЕ ДО ОПЛАКВАЩИ СЕ
МАЙМУНИ – НЯКОИ ЖИВОТНИ ИМАТ
ЕМОЦИИ, СЪЩО ТОЛКОВА СЛОЖНИ
КАТО НАШИТЕ

ТЕКСТ: ЮДИДЖИТ БАТАЧАРДЖИ

Това е Ег – котка от
породата канадски
сфинкс. Той е
любопитен, общителен,
любвеобилен и
много отзивчив към
човешките емоции.
Освен това е приказлив.
Ако произнесете
името му, мърка. На
портрета насочените
му напред уши показват,
че вниманието му е
изострено, а свитите
му зеници – че е спокоен.

ВЕНСАН ЛАГРАНЖ

Какво си мислят?

Като семейство

За да наблюдава октопод, морският биолог Дейвид Шийл взел Хайди да живее при него и дъщеря му. Докато Шийл отпивал от сутрешния си чай, Хайди се протягала като йога в аквариума си. Когато семейството гледало телевизия, Хайди също гледала. Когато се връщали у дома, тя започвала живо да се мятат. „Беше щастлива да ни види – казва Шийл. – Или поне изглеждаше щастлива.“

КУИНТЪН СМИТ, PASSION PLANET

В

ВЕЧЕ 8 ГОДИНИ ЖИВЕЯ с кучето си Чарли – блъдхаунд, който е отчайващо неспособен да проследява миризми. Той ме поздравява радостно всеки път, когато се прибера у дома, дори и само да съм прескочил до магазина. Чувам как опашката му тупа по пода в съседната стая, когато се смее; той отразява радостта ми дори когато не ме вижда.

И все пак, въпреки че споделяме такава връзка, често сядам до него на дивана, гушвам го и питам съпругата си: „Мислиш ли, че ме обича?“. „Да, да“ – отговаря тя с леко раздражение, което е простимо, защото я питам толкова често.

Този навик е почти ритуал в нашето семейство. Чудя се дали Чарли мисли нещо за него. Когато го гледам как се припича на верандата ни, това ме кара да си задавам по-дълбок въпрос: доколко умовете на животните са подобни на нашите? Дали и други видове имат мисли, чувства и спомени също като нас?

Ние, хората, все още възприемаме себе си като изключителни същества, коренно различни от другите животни. През последните 50 години обаче учените са натрупали доказателства за интелигентност при много видове, различни от хората. Новокаледонските врани си чупят клонки, за да измъкват с тях ларви на

Език на тялото

Специалисти по животинско поведение в Селскостопанския колеж в Шотландия заснемат свине, осветени от кръгови светлини. Изображенията се анализират чрез алгоритъм от експерти от Университета на Западна Англия, за да се открият леки лицеви изражения. „Намираме се на етап да разчитаме емоционалните състояния у прасетата, което е доста забележително постижение“ – казва Ема Бакстър, изследовател от Селскостопанския колеж.

ЕВГЕНИЯ АРБУГАЕВА

насекоми от дървесните стволове. Октоподите решават сложни задачи и защитават леговищата си, като слагат камъни на входа. Ние вече не се съмняваме, че много животни притежават впечатляващи когнитивни способности. Но дали те не са нещо повече от сложни автомати, заети само с оцеляване и размножаване?

Все повече поведенчески изследвания, съчетани със свидетелства от наблюдения в дивата природа – като например на косатка, която седмици наред бута мъртвото си малко, – разкриват, че множество видове са много по-сходни с хората, отколкото сме смятали досега. Слоновете скърбят. Делфините играят за забавление. Сепиите имат

различни характери. Гарваните изглежда реагират на емоционалните състояния на други гарвани. Много примати завързват здрави приятелства. При някои видове като слоновете и косатките възрастните споделят с по-младите познания, добити чрез опит. Няколко други, включително плъховете, са способни на емпатия и прояви на доброта.

Тази оформяща се картина на съзнателност, на богат вътрешен живот сред изненадващо разнообразни видове животни, различни от хората, представлява нещо като Коперникова революция в начина, по който гледаме на другите създания на планетата ни. Допреди около 30 години умувете на животните не се смятаха за тема, достойна

Неподвижен

Нофи, австралийска овчарка, изучавана във Виенския университет, се научила как да лежи неподвижно в ядрено-магнитен томограф. Наблюдавайки кучешки мозъци, учениите са открили активност в области, сходни с тези при хората. Похвалите карат центровете за награда в мозъка на кучето да светнат. Видеозаписи на хората, които се грижат за тях, активират региони, свързани с привързаността.

ЙОСПЪР ДУСТ

за проучване. „А емоциите на животните – е, това беше само за романтици“ – спомня си Франс де Ваал, етолог от университета „Емѝри“, прекарал целия си живот, изучавайќи поведението на приматите. Де Ваал бил един од првите гласове, настоявајќи за признавањето на свзнанието при животните. Преди околу 20 години, казва тој, учениите започнале да се согласават, че някои видове са свзнателни, но спорели, че преживявањето им не било сравнимо с нашето и затоа не било значимо.

Сега някои бихејвиористи се убеждават, че „втрешните процеси на много животни са стѝцо толкова сложни, колкото при хората – казва Де Ваал. – Разликата е, че ние можем

да ги изразим чрез езика; можем да говорим за чувствата си“. Ако се възприеме широко, това ново разбирање може да доведе до пълно преосмисляње на начина, по който хората се отнасят към други видове. „Ако разпознаете емоциите у животните, вклучително разумност у насекомите, тогава те ставаат морално значими – казва Де Ваал. – Те не са като камѝните. Това са свзнателни стѝщества.“

Опитите на учениите да разберат втрешния живот на животните обаче все оѝце са сравнително ново начинание. Стѝцо така пораждат и противоречия. Според някои учени да се познава умѝт на друг вид е почти невѝзможно. „Приписвањето на субективни чувства на едно животно чрез наблюдавање на

поведението му не е наука – това са просто догадки“ – казва Дейвид Дж. Андерсън, невробиолог от Калифорнийския технологичен институт, който изучава поведението, свързани с емоциите, при мишки, плодови мушици и медузи. Учените, изследващи емоции като скръбта и емпатията при нечовешки видове, трябва да отхвърлят обвинението, че вероятно антропоморфизират обектите си на изследване.

Начинът да се доближим до истината е да проверим предположенията въз основа на животинското поведение, казва Дейвид Шийл, морски биолог от Аляския тихоокеански университет, който изучава октоподите. „Ако се вгледаме в свидетелствата

през вековете, идеята, че кучетата са силно привързани към определени индивиди, е много ясно изразена. Но те са опитомени. Може ли лисица да направи същото? Дали един вълк има емоционален спектър? Изпитва ли една косатка същото ниво на привързаност към членовете на собствения си пасаж? Може ли делфин да се сприятели с група риби или с водолаз? В това отношение интуицията ни подвежда през цялото време. Има хора, на които интуицията им подсказва: „Това е погрешно. Каквото и да е то, не е приятелство“, както и други, на които им подсказва: „Това просто е глупаво. Отричате, че животните имат вътрешен живот“.

Ако антропоморфизирането е атака срещу научното мислене, аз съм виновен за това, че си го позволявам. Наслаждавам се да гледам видеа с животни, които демонстрират поведения, показващи спектър от емоции. Бивол в оградение в зоопарк, който полага големи усилия да обърне костенурка, паднала на гръб си, а после приема поздравленията на зяпачите с изражение, което определено изглежда като задоволство от себе си. Панда, която се спуска по заснежен хълм, а после тежко се изкачва нагоре, за да го направи пак. Маймуна на ръба на канал с вода бели банан и зяпва от изумление, когато той плъосва във водата. Винаги показвам тези видеа на съпругата си с глупава усмивка, лепната на лицето. Идеята, че животът навсякъде около нас може би пулсира от емоции, ме прави щастлив.

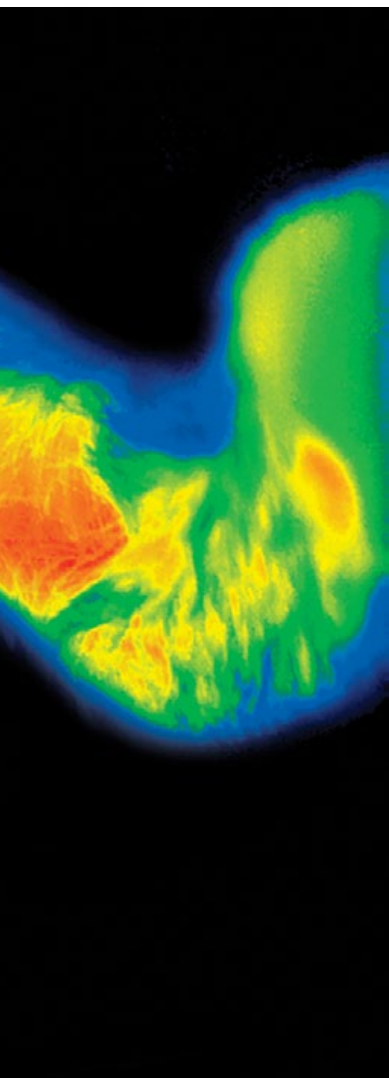
Тези размишления очевидно не са научни, но това, което учените несъмнено разпознават, е, че емоциите не са се развили само у хората. В основата си емоциите са вътрешни състояния, които карат животното да действа по определен начин. Ние може да не мислим за глада и жаждата като за емоции, но те също са вътрешни състояния, които изискват действия. Шийл ги описва като първични емоции. „Когато трябва да отидеш по малка нужда, ще се измъкнеш от леглото в мързелива съботна утрин и ще отидеш до тоалетната, защото нямаш избор“ – обяснява той.

Точно като този „невидим“ императив първичните емоции като страха подтикваат към определени действия. Въпреки че емоции като любовта и мъгата може да изглеждат по-дълбоки, те не са качествено различни. „Цялата ни научна и философска работа в

Носът знае

Чанга, шимпанзе от зоопарка в Лаипциг, Германия, изучавано от изследователи от института „Макс Планк“, разглежда термокамера. Когато хората са стресирани, носът им става по-хладен. Учените също установили по-хладни носове у шимпанзета, които слушали записи и гледали видеа на биещи се шимпанзета. Да видят познат човек, който изглеждал ранен, имало същия ефект, което подсказва, че шимпанзетата изпитват емпатия.

СЕБАСТИАН ШУТЕ И ЙОХАНА ЕКЕРТ, ИНСТИТУТ ЗА ЕВОЛЮЦИОННА АНТРОПОЛОГИЯ „МАКС ПЛАНК“

момента – казва Шийл – насочва към идеята, че всяка емоция, която можем да назовем, колкото и възвишена, висока и ефирна да е тя, е изградена от тези първични емоции.“ Ако случаят е такъв, не е трудно да осъзнаем, че широк набор от видове – от бълхите до шимпанзетата – имат емоции, първични при едни и развити при други.

ГАРВАНИТЕ МЕ ГЛЕДАХА предпазливо, като отскачаха, когато се приближавах твърде много до телената мрежа, която ни делеше. Бях летял от САЩ чак до Австрия, за да ги видя, защото Томас Бугняр, поведенчески и когнитивен биолог

от Виенския университет, беше направил забележително откритие за поведението им.

Врановите – семейството, към което спадат гарваните – са известни с интелигентността си. Учените са доказали, че те могат да използват инструменти, да решават проблеми и да планират бъдещето.

Гарваните имат впечатляващи когнитивни способности, но проявяват и поведения, които подсказват за друга страна на интелигентността им: емпатия. Докато проучвал поведението на гарваните за докторантурата си преди години, Бугняр забелязал, че след като две птици се сбили, свидетел на кавгата изглежда започнал да успокоява загубилия. Два индивида се сбиват.

Жертвата е преследвана в продължение на няколко минути, накрая се скрива в един ъгъл и остава там, треперейки – казва ми той. – Другите гарвани са много възбудени, летят наоколо и грат, а после един от тях отлита до жертвата – не директно към нея, но каца наблизко.“ Издавайки приятелски звуци, този гарван започва бавно да се приближава, докато е на разстояние, достатъчно да докосне жертвата. Ако тя се отдръпне, успокояващият гарван упорства. „След няколко минути той вече подрежда перата на другия.“

Бугняр документирал 152 такива случая. Изследователите са наблюдавали поведение на утешаване при шимпанзета и бонобота;

проучването на Бугняр било сред първите, които го установявали при птици.

Учените са успели да изследват феномена в подробности, провеждайки експерименти с плъхове. При един такъв експеримент, замислен от Инбал Бен-Ами Бартал, невроложка от Университета в Тел Авив, плъх е затворен в прозрачна пластмасова тръба с дупки. Тръбата има вратичка, която може да бъде отворена отвън. Изследователите слагат тръбата във вътрешността на клетка с друг плъх, който може да се движи свободно. Плъхът вътре в тръбата се гърчи в опити да избяга. Страданието му е видимо за другия плъх, който започва да обикаля около тръбата, като я хапе и се опитва да рови под нея. След няколко опита свободният плъх разбира как да отвори вратичката. Усвоил този трик, свободният плъх не губи време и освобождава затворения.

Такова поведение на взаимопомощ обаче зависи от това дали свободният плъх изпитва чувство за сродство със затворения. Свободен плъх, отгледан заедно с други от същия генотип, ще помогне на пленен плъх от този тип, дори и да е непознат за него. Ако плененият плъх обаче е от различен генотип, свободният плъх не съчувства на положението му и не го освобождава. Но ако плъх от един генетичен тип израсне с плъхове от друг, той помага на плъхове само от този друг тип, включително на непознати, докато игнорира страданието на плъхове от собствения си тип. „Значи не е свързано с биологичните прилики – казва ми Бен-Ами. – Свързано е с това да обичаш близките си. С това да имаш семейство и да знаеш, че това е твоето семейство.“

Огледално изображение

Свраките – които също като гарваните са членове на сем. Вранови – са едни от малкото животни, които не са бозайници и които разпознават себе си в огледалото. Когато забележат маркер върху тялото си, който се вижда само в отражението, се опитват да го премахнат. Това показва, че осъзнават, че виждат себе си. Птиците имат малък мозък и нямат мозъчна кора, но компенсират с голяма гъстота на невроните.

ТИМ ФЛАК

НЕОБХОДИМ КОМПОНЕНТ на емоционалната интелигентност – включително капацитетът да реагираш на страданието на близко същество – е способността да разчиташ емоционалното състояние на другите. В една ветровита сутрин стоях в края на кално поле в английската провинция, докато психоложката Лиан Прунс ми показваше как проверява дали конете притежават тази способност.

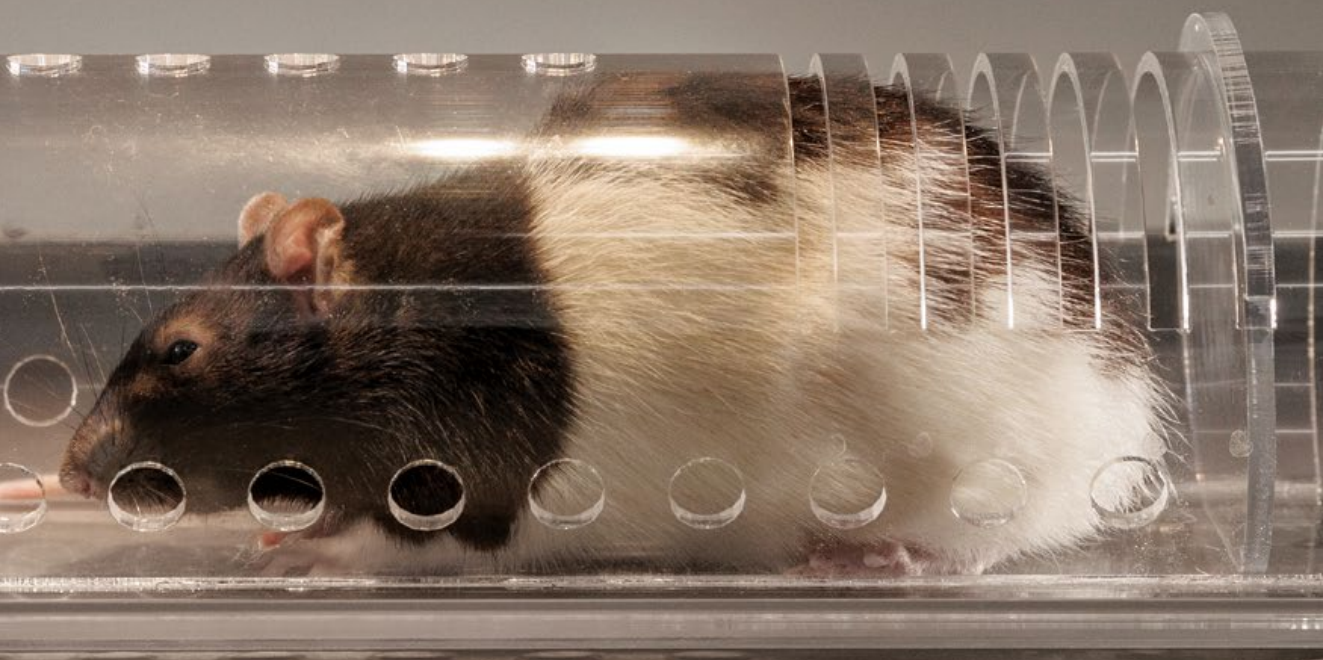
Очевидно е, че Прунс, изследователка от Портсмутския университет, обича обектите на проучването си. През целия

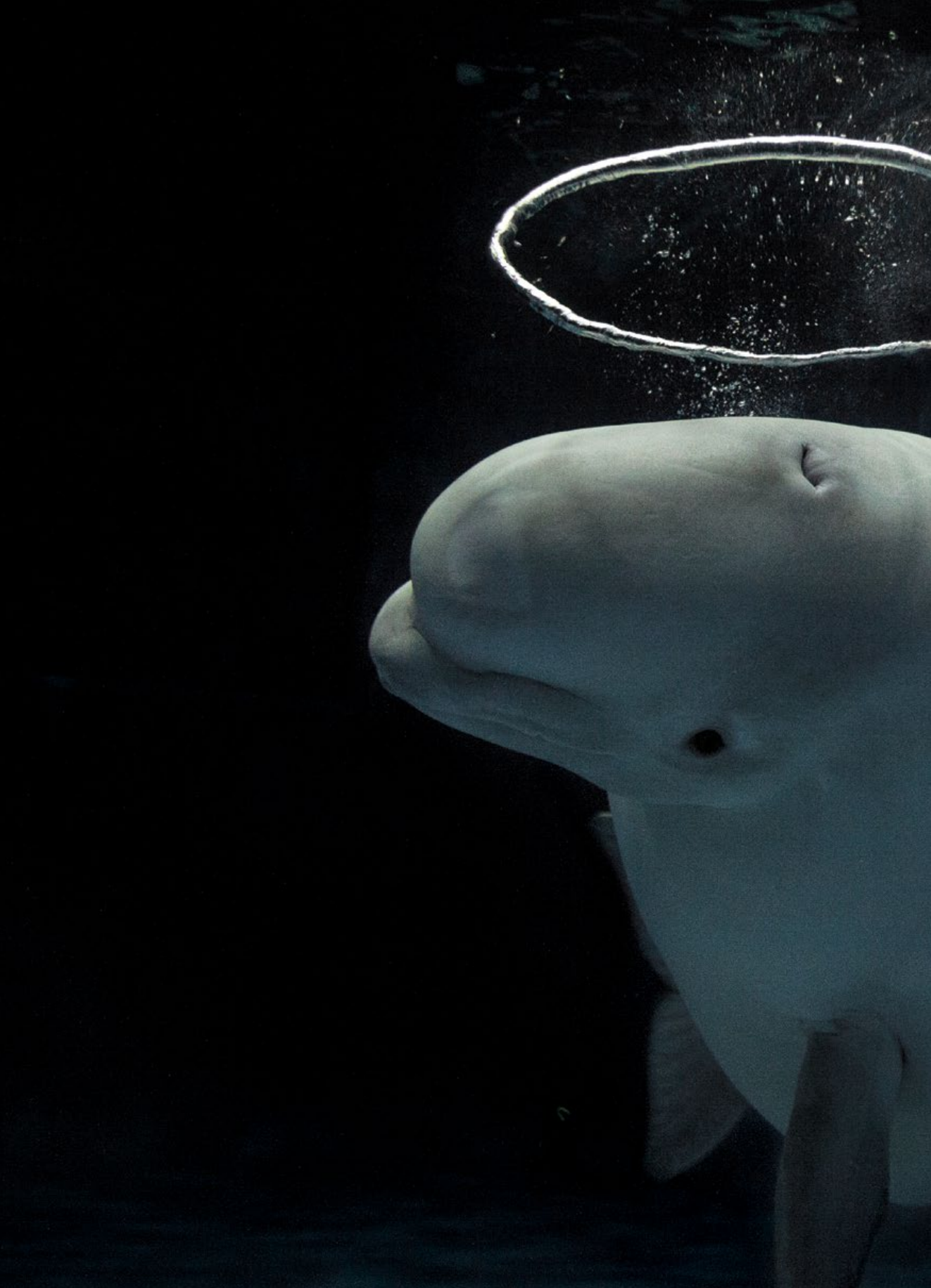

На помощ

„Плъховете – казва Инбал Бен-Ами Бартал, невроложка от Университета в Тел Авив – демонстрират основните компоненти на емпатията.“ При проучване тя тествала гризачите, за да провери дали биха освободили друг плъх, затворен в тръба. Тя открила, че помагат само на онези, принадлежащи към собствената им социална група. Подрастващите плъхове обаче не дискриминират. ПАОЛО ВЕРЦОНЕ

В кръга

Белуга в аквариум в Хамада, Япония, изпуска подредени в кръг въздушни мехурчета. Белугите са известни с игливостта си и са били наблюдавани да правят различни мехури с дихателните си отвори и с уста – на практика създавайки ефирни играчки. Често, когато една започне да прави мехури, другите се включват. Играта може да е еволюирала за създаване на социални връзки и научаване на умения, но учените смятат, че животните също така искат и да се забавляват.

ХИРОЯ МИНАКУЧИ,
MINDEN PICTURES

Конете могат да притежават нюансирана способност да разчитат и да реагират на емоционални състояния не само при коне, но и при хора.

ми престой, всеки път, когато видех кон и отбелязвах колко мило животното е, усмивката ѝ се разширяваше, а погледът ѝ се смекчаваше. „Много мило!“ – неизменно отговаряше тя.

Опряхме две дървени плоскости на една ограда, като на всяка имаше снимка на глава на кон в реален размер, гледана отпред. На едната ушите на коня бяха вирнати нагоре, ностът и муцуната му бяха отпуснати, очите изглеждаха спокойни – един доволен кон. На другата конят изглеждаше заплашително, ушите му бяха свити назад, челюстите – стиснати, а ноздрите – разширени.

Една студентка изведе петнист сиво-бял кон с мека, лъскава зрива. Той постоя няколко минути, размишлявайки върху снимките, после отиде до щастливата муцуна и я побутна със своята. Прунс и колегите ѝ тествали 48 коня по начина, който наблюдавах. Животните почти винаги избуявали гневното изражение, ако им било показано, което убедило изследователите, че конете могат да разпознаят израженията на кон, когото никога не са виждали.

В друго проучване, което провела Прунс, на коне била показвана фотография на човешко лице – усмихнато или гневно. Снимката им била показвана сутрин. Следобед човекът на снимката – или съвсем различен човек – сядал пред коня с неутрално изражение. Ако снимката, показана на коня, се случела такава с гневно изражение, щом конят видел човека следобед, показвал признаци на стрес. Ако пак видел снимката с щастливо изражение или ако посетителят бил друг човек, той реагирал предимно позитивно или неутрално. Резултатите от това проучване, също проведено с 48 коня, показват, че конете може да притежават нюансирана способност да разчитат и да реагират на емоционалните състояния не само на други коне, но и на хора. Поведението демонстрира силно развити умения за разпознаване и запомняне. „Трябваше да направят трансфер от фотография

към реален човек. Трябваше да запомнят специфична личност и очевидно – да запомнят определена емоция“ – казва тя.

„Това е удивително“ – отбелязах.

„Да, да – каза тя с грейнало лице. – Така е.“

ОТ ВРЕМЕ НА ВРЕМЕ ЧАРЛИ простенба и трепка в съня си. Когато го галят по главата, за да го успокоят, се чудят какво е сънувал. Не съм единственият, на когото му се иска да знаеше какво се случва в ума на едно животното.

Когато Кристина Хангър, специалист по нарушения на речта и езика, която живее в Чикаго, си взела кученце преди четири години, изпитала същото желание. В работата си с деца със затруднения в езиковото развитие Хангър използва устройство за комуникация – дъска с бутони, които произнасят предварително записани думи. Тя се зачурила дали нейното куче Стела, кръстоска между австралийско пастирско куче и леопардова катахула, може да бъде обучено да натиска бутони за думи като „вода“, „игра“ и „навън“. Стела се учела бързо и след около месец започнала да използва бутоните, за да вербализира тези желания. Един ден, докато Хангър поливала цветята, Стела изтичала в другата стая, натиснала бутона за „вода“ и се върнала, за да продължи да наблюдава Хангър.

„Купичката ѝ с вода беше пълна. Тя не пи от нея. Просто използва думата по нов начин“ –

Ръка, протегнатата за помощ или за храна?

Спасен орангутан на име Аних посяга към Сярул, служител в Борнейската фондация за оцеляване на орангутаните, който се грижил за Аних от години. Аних видял, че Сярул се затруднява да се придвижва из затлечения канал, казва фотографът,

и накрая му подал ръка. Снимката натрупала популярност, но служителите на фондацията предупреждават да не се антропоморфизира животинското поведение. Според тях Аних вероятно е искал храна.

АНИХ Т. ПРАБАКАР

ИНСТАГРАМ

РУБЕН У

ОТ НАШИТЕ ФОТОГРАФИ

КОЙ

Художник, фотограф и музикант, живеещ в Чикаго

КЪДЕ

Дивата пустош на Бисти/Де-На-Зин, Ню Мексико, САЩ

С КАКВО

Камера *Phase One XF* с 35-милиметров обектив

С проекта си *Lux Noctis* (лат. „Нощна светлина“) У е обиколил света, за да фотографира познати пейзажи по нови начини. Той често използва дронове и *LED* панели, за да „нарисува“ сцена по време на експозицията, която може да продължи няколко секунди и дори минути. Една вечер в отдалечената пустош на Ню Мексико У открил група ерозирали скални колони, познати като „худу“. Направил две експозиции, а после ги слял в това композитно изображение на извънземно, розово видение.

National Geographic има над 455 милиона последователи в Инстаграм. Присъединете се към тях на: [@natgeo](#), [@natgeotravel](#), [@natgeointhefield](#), [@natgeoadventure](#), [@natgeoyourshot](#), [@natgeotv](#), [@natgeowild](#), [@natgeodocs](#).